

Cèlia Cañellas i Rosa Toran

HILDA AGOSTINI

Les armes de la raó
d'una mestra republicana,
protestant i maçona

I PREMI BONES LLETRES D'ASSAIG HUMANÍSTIC

edicions

62

Cèlia Cañellas i Rosa Toran

Hilda Agostini

Les armes de la raó
d'una mestra republicana,
protestant i maçona

Edicions 62

Barcelona

© Cèlia Cañellas Julià i Rosa Toran Belver, 2021

Aquesta obra ha obtingut el I Premi Bones Lletres d'Assaig Humanístic,
atorgat per un jurat format per Lola Badia, Judit Carrera, Marta Segarra,
Sergio Vila-Sanjuán i Borja de Riquer.

Reial Acadèmia
de Bones Lletres

*El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic
i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.*

*Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra
requereix l'autorització escrita de l'editor; la llei preveu sancions per als infractors.*

*Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment de l'obra, podeu sol·licitar
permís al Centro Español de Derechos Reprográficos, a través del portal
www.conlicencia.com o bé trucant als telèfons 91 702 19 70 / 93 272 04 47.*

Tots els drets reservats.

Primera edició: octubre del 2021

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: AuraDigit

DIPÒSIT LEGAL: B. 15.007-2021
ISBN: 978-84-297-7975-2

ÍNDEX

Introducció	9
1. ELS AGOSTINI: D'ITÀLIA A TARRAGONA	13
Una família singular	13
Una herència cosmopolita, liberal i republicana	16
Lluís Agostini. Una vida burgesa i heterodoxa a Tarragona	17
2. DE REUS A MADRID. UNA EDUCACIÓ D'ELIT	23
L'escola de la congregació protestant de Reus i els estudis de magisteri	23
Els ambients educatius internacionals del protestantisme	26
L'hora de les decisions i la dispersió familiar	28
3. UNA NOVA VIDA A BARCELONA	33
El repte de l'emancipació	33
Una escola renovadora al Districte sisè	37
L'aposta per l'escola pública: La Farigola de Vallcarca	40
Una nova vida en parella	46
4. ANYS D'ESPERANCES	51
Protagonista de la illusió republicana	51
La conquesta del laïcisme i la reacció conservadora	55
Militant de la nova ciutadania femenina	57
Llums i ombres a l'escola La Farigola	60
Ànsies de formació i noves experiències docents	65

5. EL COMPROMÍS POLÍTIC	69
L'afinitat amb el Partit Republicà Radical Socialista	69
Membre del grup femení del partit	73
Propagandista política en terres tarragonines	75
Seguidora de les petjades de Marcel·lí Domingo	81
6. LA FAMÍLIA MAÇÒNICA	87
Maçoneria i lliurepensament	87
El llegat familiar i dels nuclis tarragonins	91
Hilda Agostini «Maya»	94
7. ANYS DE RETROCESSOS	103
Defensora dels principis i conquestes de la República d'abril	103
La veu i la paraula davant l'ofensiva reaccionària	109
Per la recuperació dels drets perduts	114
8. LA DEFENSA DE LA REPÚBLICA EN TEMPS DE GUERRA	117
La militància antifeixista	117
Propagandista femenina a la rereguarda	124
La preocupació per la infància: la Casa dels Nens i l'ajut als refugiats	131
Gaudir de la cultura en temps de guerra i els presagis de la derrota	134
9. EL CAMÍ DE L'EXILI	139
Les darreres hores a Barcelona i el pas de la frontera	139
Hostilitat i xarxes d'acolliment a França	142
Sobreviure enmig de la tempesta mundial	147
El dolor de la llunyania	149
10. RECUPERAR LA LLIBERTAT EN TERRES FRANCESES	153
Preservar la memòria del republicanisme	154
La vida cultural de l'exili. Els Jocs Florals de Montpeller	156
De l'esperança al no retorn	162

I 1. L'OMBRA ALLARGADA DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA	167
La persecució de Cèsar, Guillermo i Hilda Agostini per ser maçons	167
L'expulsió d'Edgar Agostini de la càtedra	169
I 2. UNA NOVA VIDA A PARÍS	173
L'ajut als refugiats des de les organitzacions protestants	173
La relació amb els cercles culturals i polítics republicans	176
I 3. L'ADAPTACIÓ ALS NOUS TEMPS	183
La fi del somni republicà	183
Els retrobaments familiars	185
Els temps de l'ecumenisme	187
De la política a l'espiritualitat	189
<i>Bibliografia, premsa i arxius</i>	193

CAPÍTOL I

ELS AGOSTINI: D'ITÀLIA A TARRAGONA

*Oh, mia patria sì bella e perduta!
Oh, membranza sì cara e fatal!*

Oh, pàtria meva, tan bella i perduda!
Oh, record tan estimat i fatal!

Nabucco. Llibret de Temistocle Solera,
música de Giuseppe Verdi (1842)

UNA FAMÍLIA SINGULAR

Hilda Agostini va néixer el 21 de juny de 1890 a la casa dels seus pares, al carrer Apodaca número 25, 4t 3a, de Tarragona, i dos dies després va quedar inscrita al registre civil de la ciutat. Era la tercera filla del matrimoni format per Lluís Agostini Benaducci, comerciant nord-americà, i de Maria Banús Ciurana, nascuda a la capital del tarragonès, filla de Miquel Banús, llaurador de La Massó, i de Maria Ciurana, del poble d'Albi.

La parella era coneguda a la ciutat per la personalitat i les activitats de Lluís que, a més del castellà, parlava l'italià, el francès i l'anglès, après a Escòcia i perfeccionat als Estats Units, llengua de la qual impartia classes a l'Escola de Comerç tarragonina. A més a més, era un dels pocs matrimonis celebrats al si de la minoritària comunitat protestant de la ciutat, formada sobretot per estrangers que, com Lluís Agostini, desenvolupaven activitats en el món del comerç internacional. La seva feina de consignatari de bucs i el càrrec d'agent consular dels EUA eren la culminació d'una carrera professional. Des de l'agència marítima despatxava, sobretot, vaixells italians i representava empreses estrangeres i nacionals, com la companyia Folch Albiñana de Barcelona, que negociava amb el plom del Priorat.

Lluís Agostini havia fixat la seva residència a Tarragona el 1875. Dos anys abans havia arribat a Barcelona per seguir sobre el terreny els esdeveniments de la tercera guerra carlina com a corresponsal de *La Voce del Popolo*, un diari publicat a San Francisco des del 1867, vinculat als cercles nacionalistes italians exiliats a Amèrica i òrgan del Partito Nazionale Italiano de Califòrnia. Lluís es va trobar un país en guerra on, des de feia pocs mesos, algunes zones del País Basc, Navarra, València i Catalunya s'havien alçat, seguint la crida del pretendent carlí. Ben aviat s'adonà del contrast entre l'activitat guerrillera de les zones muntanyoses del Maestrat català i valencià, on ressonaven els noms dels caps de partides com Tristany, Savalls, Cucala i Moore, i l'ambient de la Barcelona liberal i de les ciutats costaneres, que desmuntava la seva visió, tenyida de romanticisme, de terres plenes de bandolers campant per les serres. Tot i les embranzides carlistes del 1874, la victòria de les files governamentals i la retirada, o la rendició pactada, dels insurgents posà fi al conflicte el mes de novembre de 1875.

Malgrat el desconeixement de la llengua i del país, Lluís Agostini decidí quedar-se a Catalunya, i es va instal·lar a Tarragona, ciutat que s'avenia amb el seu tarannà liberal, i on, a més, el port li oferia oportunitats per aplicar els seus coneixements de comerç marítim internacional. S'allotjà en una pensió regentada per una tia de l'aleshores nena Maria Banús Ciurana, amb qui es va casar quatre anys després, el 1879. Ell era un home fet i dret, de trenta-cinc anys, amb aires de mariner mercant, una posició econòmica consolidada i un cúmul d'experiències vitals, mentre que Maria, una noia molt bonica de només catorze anys, estava totalment mancada d'experiències fora de l'ambient domèstic. Malgrat que els relats familiars expliquen que per festejar-la Lluís li regalava nines, segur que la noia es va sentir atreta per aquell estranger que havia vist tant de món i que, a més, tocava l'acordió i cantava òpera. Un cop van acordar la unió se celebrà el matrimoni, oficiat pel pastor protestant Antonio Martínez de Castilla, que des del 1876 formava part de la congregació de Reus, ciutat on havia fundat el Col·legi Evangèlic. Aquest clergue era conegut perquè havia dut a terme cerimònies d'enterrament de membres de les colònies estrangeres en el recinte reservat als protestants del cementiri de Tarragona, fet que determinà Lluís Agostini a reclamar-lo per officiar el seu casament.

L'enllaç va desplaure els Banús, una família benestant de propietaris de terres del camp de Tarragona, profundament catòlica, que desconfiaven d'aquell matrimoni amb un estranger, ben situat econòmicament, però amb grans diferències culturals i religioses. Només hi va faltar que el 1880, poc abans del naixement de la primera filla, Beatrice, va caldre repetir la cerimònia per problemes burocràtics, ja que faltava la signatura del cònsol dels EUA al registre. Amb tot, la mare, Maria Ciurana, va anar a viure amb la parella per ajudar la filla en el maneig de la casa i per donar-li un cop de mà en les criances dels fills. Malgrat els anys de convivència, però, mai va arribar a pair l'abandó de la religió catòlica per part de la filla. Per això, en morir, llegà totes les finques a l'Església.

El relat familiar sobre Maria Banús Ciurana transmet la imatge d'una dona jove, sovint embarassada, que criava els fills en un dormitori personal, atesa per la mare mentre que el marit dormia sol en una habitació condicionada com una cabina. L'ambient familiar era alegre, es parlava en català entre els Banús i en castellà amb en Lluís. Ell seguia enamorant la seva dona amb les cançons napolitanes que tocava amb l'acordió i amb les vetllades amb fragments d'òpera, que ella es va aprendre aviat per poder acompanyar-lo. Maria creix sota el mantell del marit i se supedita al seu ideari, tal com proven els batejos dels fills segons el ritus protestant i amb noms totalment allunyats de la tradició catalana de la família materna. Inspirats bé en la literatura clàssica —Beatriu, Ulisses, Hèctor—, en protagonistes d'òpera —Hilda, Edgar— o bé en homenatge a inventors —Franklin, Fulton—, la tria dels noms revela un cert cosmopolitisme i l'allunyament del santoral catòlic, molt en la línia dels calendaris que publicaven els cercles lliurepensadors. En tot cas, la descendència no parava d'augmentar: després de Beatrice, en homenatge a Dant, va néixer Cèlia, el 1882, tot i que només va viure un any; el 1884, Cèsar Franklin, el primer noi, que heretà el segon nom del pare i el primer de l'avi patern, i a qui, més endavant, li va tocar assumir la responsabilitat de cap de família. Les morts prematures d'Ulysses, el 1886, i d'Edith Clèlia, el 1889, el mateix any del naixement, no van comportar cap treva en els embarassos de Maria Banús: el 1890 naixia Hilda i, en pocs anys de diferència, van néixer quatre germans més.

UNA HERÈNCIA COSMOPOLITA, LIBERAL I REPUBLICANA

La vida de Lluís Agostini fins que es va establir a Tarragona havia estat intensa, i la influència del seu pare, Giulio Cesare Agostini, fonamental per imbuir-li fortes conviccions ideològiques i un sentiment d'arrelament a la terra italiana. A la partida de naixement d'Hilda, Lluís Agostini es refereix al seu pare com a advocat italià, resident a Londres. Però qui era aquest personatge que apareix en el primer document de la neta?

Giulio Cesare Agostini va néixer el 3 de setembre de 1803 a Folligno, un poblet de la província de Perugia, on té un carrer dedicat, i va morir a Londres el 30 de maig de 1854. Fou enterrat al cementiri de St. Mary, a Paddington. Al taüt s'hi dipositaren unes monedes encunyades amb el metall de les campanes de les esglésies de Roma, foses durant el setge al qual fou sotmesa la ciutat el 1848 per les potències catòliques, que ell havia conservat; tot un símbol de la seva trajectòria en el convuls període de la unificació italiana, i que el portà a morir a l'exili.

Advocat, publicista i polític d'oratoría abrandada, com a diputat electe de l'Assemblea Constituent Romana, Giulio Cesare Agostini es manifestà partidari de proclamar la República sense demora i de declarar abolit el poder temporal del Papat, que Pius IX havia alineat al costat dels interessos de l'imperi austrohongarès, convertint-se en el flagell del liberalisme, el socialisme i la maçoneria, la trilogia que Hilda abraçarà en la maduresa. No obstant això, un cop desmantellada la breu República per la intervenció militar de la França de Napoleó III, el Papa va tornar als seus dominis amb totes les prerrogatives restaurades i amb la voluntat d'emprendre mesures intransigents contra els qui havien desafiat el seu poder. Els patriotes italians van haver de refugiar-se a l'exili i es van jurar no tornar a Itàlia fins que no es proclamés de nou la República.

Giulio Cesare Agostini va deixar la dona, Maria Benaducci, i els dos fills a Gènova amb el cunyat, i va marxar a Londres. La seva esposa, després de la mort de la filla, Carlota, no va trigar a seguir-lo, acompanyada del fill Luigi, pare d'Hilda, que tenia poc més de cinc anys. A Anglaterra, Cesare es va relacionar amb els cercles de Mazzini fins que les discrepàncies polítiques el van distanciar i l'obligaren a cercar mitjans de subsistència en el ram de l'ensenyament, en el seu cas de la llengua italiana, ram al qual, anys més tard, es dedicaren

molts dels seus descendents. La mort prematura, amb tan sols cinquanta-un anys, li va impedir viure el desenvolupament del procés unificador italià i la fi del somni d'una República liberal i democràtica, substituïda pel projecte moderat i monàrquic que va portar el rei de Sardenya, Victor Manuel II, al tron d'Itàlia, el 1861, mentre que Roma va seguir encara sota l'ègida del Papat fins al 1870.

S'albiraven anys difícils per al pare d'Hilda, Luigi Giuseppe Agostini. Quatre anys després de la mort del pare, el juny del 1858, morí la mare, Maria Benaducci, també a Londres. Luigi va ser acollit per una tia que vivia a Escòcia, però com que la relació era poc afectuosa, als disset anys va decidir embarcar furtivament cap als Estats Units on, per més que tenia l'avantatge d'un domini perfecte de la llengua anglesa, s'obria la incògnita sobre el seu futur.

A San Francisco, Califòrnia, Luigi Giuseppe Agostini va desenvolupar diverses ocupacions fins que es va centrar en les activitats relacionades amb el comerç marítim i la situació millorà. Reconegut com a ciutadà nord-americà, el 1869 es va traslladar a Collinsville, un indret amb un veïnatge nodrit d'emigrants anglesos, italians i escocesos. Allà va mantenir viu el record del pare i dels seus ideals liberals a partir de la col·laboració en el diari *La Voce del Popolo*, tasca que, com ja hem vist, l'acabaria conduint a Tarragona.

L'estada en un país nou, de caràcter multireligiós i multicultural, sense lligams familiars però amb els records dels trasbalsos que havien provocat la sortida del seu pare d'Itàlia nítids, ens fa entenedora la seva adscripció a una nova branca religiosa, el protestantisme dins de l'Església evangèlica. Devia respondre a la necessitat d'assimilar-se al país que l'havia acollit i alhora era una via per mantenir la seva sensibilitat espiritual. El trencament amb l'obediència catòlica, a més, era una demostració clara d'oposició al Papat, tant pel paper que havia jugat en la política d'unificació italiana com pel seu aferrament al poder temporal i a la influència política, aspectes que també combatia la maçoneria, germandat a la qual es va integrar, i on assolí el grau 33 de les lògies americanes.

LLUÍS AGOSTINI. UNA VIDA BURGESA I HETERODOXA A TARRAGONA

El pare d'Hilda va morir a Tarragona el 1915, als setanta-un anys. El recinte protestant del cementiri tarragoní, una terra llunyana del seu lloc de naixement, va ser el destí del taüt, cobert amb la bandera

nord-americana, com ho havia estat el sòl londinenc per a les despulles del seu pare. A la tomba hi reposaven també els tres fills morts de petits, i a la làpida hi figuraven gravats els noms del pares. En aquells anys, tal com s'havia reconegut durant la Primera República, s'havien suavitzat les restriccions que el règim de la Restauració havia imposat a l'existència d'espais específics per als no catòlics als cementiris.

Malgrat ser estranger i fidel a una Església que no disposava de la protecció de l'estat, la sòlida trajectòria professional de Lluís Agostini i el seu caràcter afable li havien permès adquirir respectabilitat entre la bona societat tarragonina. El *Diari de Tarragona* va publicar una necrològica amb un panegíric significatiu:

Luis Agostini fue educado en la religión protestante, que ha profesado siempre con ardor sincero. En distintas ocasiones el fariseísmo local ha intentado quebrantar sus ideas religiosas. Tarea inútil; Agostini unía a un carácter dulce y bondadoso, una firmeza inquebrantable a prueba de halagos, de insidias y de amenazas. Sus restos han sido conducidos a la necrópolis protestante en medio de un concurso inmenso que, presa de intensa emoción, escuchó las palabras del digno pastor.

Ara bé, si l'oportunitat cara als negocis l'havia trobat a Tarragona, per desenvolupar les seves creences religioses va haver d'entrar en contacte amb Reus, ja que a la capital no existia cap temple protestant. Des del 1876, Reus comptava amb una comunitat protestant dirigida pel pastor Antonio Martínez Castilla que havia adquirit un terreny per construir una església, gràcies a l'ajut econòmic de William Gullick, un missioner nord-americà representant a Espanya de l'American Board of Commissioners of Foreign Missions. L'edifici, al carrer Vidal número 2, als afores de la vila, acollia també la residència familiar dels pastors i una escola annexa, inaugurada el 1885, on van cursar els estudis tots els germans Agostini i on, més endavant, van exercir de mestres les germanes Beatriu i Hilda. Les classes s'organitzaven en règim diürn per als nens i nenes i en nocturn per als adults, i no eren exclusives per a les famílies protestants sinó que també es nodrien dels fills dels treballadors compromesos en les reivindicacions obreres i amb afanys de redempció social. Eren les mateixes famílies que freqüentaven l'entitat cultural La Amistad, situada en el solar adjacent a

l'església, que acollia també una lògia maçònica amb el mateix nom, amb un temple decorat amb un repertori simbòlic inspirat en l'antic Egipte. Aquest veïnatge no era fruit de la casualitat sinó que tenia un denominador comú: l'ideari del lliurepensament; i, d'altra banda, molts membres de la comunitat protestant pertanyien a la maçoneria. És significatiu el fet que un dels alumnes de l'escola evangèlica acabà sent dirigent de la lògia.

Lluís Agostini fou un pilar de l'activitat d'aquesta capella a Reus: des del 1896 ocupà els càrrecs de secretari i tresorer del Comitè Auxiliar de la Missió Evangèlica de Reus i de la província, al costat d'altres empresaris de procedència estrangera, una missió que rebia el suport de les comunitats de Los Angeles, Escòcia i Ginebra. A la imatge de burgès benestant i culte transmesa per la família cal afegir, doncs, la seva vinculació amb les lògies maçòniques, encetada en terres americanes. De fet, molts dels membres dels cercles protestants i maçònics de les terres tarragonines freqüentaven també els nuclis lliurepensadors, un fenomen comú a tot Catalunya. D'altra banda, en els tallers maçònics hi confluïen republicans de totes les famílies polítiques, units per la idea de la llibertat de pensament. Amb fronteres permeables, entre ells es nuaven llaços d'amistat i familiaritat.

D'aquestes concomitàncies en donen fe els integrants de la delegació espanyola al Congrés Internacional Lliurepensador celebrat a Roma el setembre del 1904, al qual, segons la crònica publicada a *La Campana de Gràcia* del 8 d'octubre, va assistir Lluís Agostini. En sentir les conclusions, que reclamaven la ruptura de relacions diplomàtiques dels estats europeus amb el Vaticà i una estricta separació Església-Estat, segur que devia recordar el seu pare. En el grup que assistí al Congrés, que embarcà a Barcelona, hi viatjaven altres correlegionaris en representació de Tarragona, com Cristóbal Litrán, director del diari republicà *La Autonomía* de Reus i membre de la Societat de Lliurepensadors d'aquesta ciutat, que més endavant fou secretari del fundador de l'Escola Moderna, Ferrer i Guàrdia; també Lluís Umberto Santos, secretari de la Federació lliurepensadora i membre de la Sociedad Progresiva Femenina de Barcelona. Val la pena retenir aquest darrer nom per les relacions que en el futur mantindrà amb Hilda Agostini.

Al Congrés es va debatre sobre ciència i fe, sobre la necessitat de la separació de l'Església i l'Estat, sobre la llibertat d'expressió i so-

bre la necessària neutralitat de l'ensenyament, aspectes claus per a alguns dels assistents de la nodrida delegació espanyola, com Francesc Ferrer i Guàrdia, Odón de Buen, catedràtic de biologia de la Universitat de Barcelona, estigmatitzat pel bisbat per ensenyar les teories de l'evolucionisme, i el pedagog Lluís de Zulueta, defensor de l'escola laica, tots dos relacionats amb diverses formacions republicanes. Les delegades espanyoles Belén de Sárraga i Ángeles López de Ayala, promotores de societats progressives femenines a Màlaga i Barcelona, nuclis primigenis de difusió i acció feministes, també devien sentir reconeguts els seus principis amb la demanda d'una educació igualitària per a la dona. Gairebé tots col·laboraven en el setmanari madrileny *Las dominicales del libre pensamiento*, fundat i dirigit per Fernando Lozano, conegut amb el pseudònim periodístic de Demófilo, també maçó, que presidí una de les sessions, o en els barcelonins *El Progreso* i *El Gladiador del Libre Pensamiento*, tots dos dirigits per Ángeles López de Ayala. Amb la presència de la plana major del lliurepensament, el químic Marcel·lí Berthelot s'hi adherí juntament amb altres científics de renom. En una carta llegida a la sessió de clausura del Congrés rebllà les crítiques al poder espiritual romà i va definir l'objectiu d'establir el regnat de la Raó:

Heus aquí la bandera que aixequem nosaltres enfront del Vaticà, assien-to [sic] de la revelació divina i de la infal·libilitat papal [...] La ciència que proclamem obeeix a un criteri de tolerància fundat en la llibertat de pensament i en el coneixement exacte de les lleis naturals... La ciència que nosaltres venerem s'apoya [sic] exclusivament en les lleis naturals comprovades per les observacions i experiments dels savis, físics i mecànics, historiadors i economistes, químics, metges i naturalistes, lo mateix que sociòlegs i fisiòlegs.

D'aquesta manera establim en el món el regnat de la Raó, emancipada d'antics prejudicis i dels sistemes dogmàtics i servirem a un ideal superior i a una moral més elevada i certa que la dels avantpassats; basada en el coneixement de la naturalesa humana i que proclama i demostra la solidaritat intel·lectual i moral dels homes i les nacions.

En aquesta ocasió la intolerància papal va comportar l'excomunió de tots els assistents i el tancament de les sales del Vaticà per impedir-ne l'accés als congressistes.

Hilda, encara una nena, segur que coneixia alguns dels correligionaris tarragonins del seu pare. També li devien ser familiars els noms de dos joves activistes del republicanisme federal que destacaven en l'ambient cultural de la ciutat, i amb els quals es relacionava el seu pare: Claudi Ametlla, que va ser professor del seu germà Guido, i Antoni Rovira i Virgili, que coincidí a l'Institut de Tarragona amb el seu germà gran Cèsar Agostini i amb Marcel·lí Domingo. Quan, arran de la mort de la mare, Rovira i Virgili va abandonar els estudis de Dret a Barcelona i va tornar a Tarragona, va treballar en una agència de duanes, sector on el pare d'Hilda li donà un cop de mà. Més endavant, els anys trenta, Hilda es retrobaria amb Rovira i Virgili en els espais polítics del republicanisme tarragoní i, posteriorment, a l'exili, on compartien l'enyorança per les terres de la seva joventut.

Lluís Agostini va posar a la seva filla els noms d'Hilda i Clotilde, que resultaren tenir un caràcter premonitori. D'origen germànic, tots dos es basen en la partícula *hild*, que té un significat de lluita: a les sagues nòrdiques, Hilda és una valquíria que recull els morts als camps de batalla per retornar-los a la vida, i Clotilde apareix per recordar «aquella que lluita amb glòria». En el cas d'Hilda Agostini, la seva lluita entronca de ple amb les conviccions infoses en el cercle familiar: l'amor per la cultura, la tolerància vers el proïsme i la coherència en la defensa dels ideals. En aquest ambient va créixer Hilda: en una família solvent econòmicament i rica en espiritualitat i cultura, austera en fasts socials, tot i que oberta a les celebracions del seu nombrós grup familiar o amb els amics, on no faltava la música. La figura de la mare hi és sempre present, amorosint els fills amb carícies, atrafegada amb les feines de la casa, amb estones de repòs que aprofita per brodar asseguda en un balancí o per llegir.

L'exemple de Lluís Agostini, l'home que havia travessat els mars a la recerca de la seva llibertat i projecció personal, i el de la mare, la dona dedicada als fills, i per als quals l'educació no era simple retòrica sinó un principi d'autonomia i culturització, li serviren d'exemple a Hilda per obrir-se camí i formar part d'una ciutadania oberta i responsable, amb sentit del deure i del sacrifici, i compromesa amb les iniciatives transformadores en favor d'una societat igualitària i justa. Per a ella l'ensenyament és un dels camins per assolir aquest futur i anys més tard quan orienta el seu compromís cap a la militància política republicana ho fa des de posicions radicalment crítiques

amb el paper del catolicisme en la subordinació social de les dones. Reclamarà constantment el laïcisme en totes les esferes públiques i l'estricta neutralitat política i religiosa dins l'escola, i defensarà el dret de les dones a l'educació, al treball i a la participació en la vida política.